

แนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน
THE GUIDELINE FOR DEVELOPING THE TEMPLE TO BECOME WELL-BEING
LEARNING CENTER OF COMMUNITY

พระมหาธณัฏฐพงศ์ สุพรหมปญโญ (คิดอ่าน) *

Phramaha Thanatpong Subrahmapakho (Kitarn)

Corresponding Author E-mail: thanatpong.kit@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของวัดในโครงการวัดบันดาลใจ 2) ศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน 3) เสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดพื้นที่วิจัย คือวัดในโครงการวัดบันดาลใจ 3 วัด ได้แก่ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม จังหวัดเชียงใหม่ และ วัดบุญชุม จังหวัดพะเยา

ผลการวิจัยพบว่า

1. วัดในเมืองและชานเมือง มีรูปแบบการสร้างวัดที่ดี มีการวางผังแม่บท มีพื้นที่การใช้งานชัดเจน โดยเฉพาะเขตพุทธาวาส แต่เขตสังฆาวาสและเขตบริการสาธารณะ ยังมีการจัดสรรพื้นที่ไม่เป็นสัดส่วน เสนาสนะที่สร้างกระจุกกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนวัดในชนบท พบว่า พื้นที่ของวัดไม่มีการแบ่งเขตการใช้งานที่เป็นสัดส่วน ทำให้เกิดปัญหาการใช้งานที่ไม่สมประโยชน์

2. กระบวนการพัฒนา มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) การวางผังแม่บท พัฒนาภูมิทัศน์ การก่อสร้าง ระบบการจัดการ 2) การสร้างกิจกรรมระหว่างวัด ชุมชน 3) การส่งเสริมต้นทุนเดิมของวัด 4) การส่งเสริมชุมชนให้มีส่วนร่วม 5) การพัฒนาบุคลากร

3. แนวทางการพัฒนาพื้นที่วัด คือ การพัฒนาสภาพแวดล้อมที่ชุมชนใส่ใจให้สดชื่นรื่นเรม มีพระสงฆ์ทำหน้าที่ตามพระธรรมวินัย ทรงภูมิรู้ภูมิธรรม มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส มีสามารถในการสื่อสารได้ดี การรักษาจุดเด่นทุนเดิม สิ่งที่เป็นมรดกของวัด การตั้งเป้าหมาย และเข้าใจบริบทของสังคม การส่งเสริมชุมชนให้เป็นฐานในการพัฒนา การสร้างกิจกรรมที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัด ชุมชน รวมถึงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน วัดและภาคีเครือข่าย

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา, พื้นที่วัด, ศูนย์เรียนรู้สุขภาวะ, ชุมชน

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) to study the context of the temple in the Inspiration Temple Project 2) to study the process of developing the temple area to be a well-being learning center for the community and 3) to propose guidelines for developing the temple

* สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

area to be a well-being learning center for the community. This research was qualitative. The research area was 3 temples in the Inspiration Temple Project, namely Wat Phra Singh Woramahawiharaya in Chiang Mai, Wat Umong Suan Phutthadham in Chiang Mai, and Wat Boonchum in Phayao.

The results of the research found that:

1. Urban and suburban temples have good building patterns. There is a master plan. There is a clear usage area, especially in the Buddhawat area, but the Sanghawas area and the public service area are disproportionately allocated. The buildings are scattered everywhere within the temple. But the temples in the countryside were not divided into proportional utilization areas causing problems with unprofitable use.

2. The development process has 5 aspects: 1) temple planning, Landscape improvement, construction, and management system 2) the creation of activities between temples and communities 3) a promotion of belongings in temples 4) promotion of community participation 5) Human resource development.

3. The way to develop the temple area is to develop a refreshing environment. There must be monks who act according to the Dhamma and Vinaya, who are knowledgeable, have a respectful approach, have the ability to communicate well, maintain the strengths, original capital, and heritage of the temple, have goals, and understand the context of society. Promoting the community as a base for development Creating activities that connect temples and communities, including continuous development by communities, temples, and network partners.

Keywords: Development guidelines, Temple area, Health learning center, Community

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างอารามครั้งแรกโดยตรัส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 4 ข้อ 59) ว่า “อนุชานามิ ภิกขเว อารามํ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม” การสร้างวัดในสมัยพุทธกาลให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สงบสงัด ร่มรื่น สบาย เพราะเป็นสภาพเอื้อให้เกิดความเหมาะสมต่อการพัฒนาจิตใจ จึงเรียกว่า อาราม แปลว่า เป็นที่มำยินดี บริบทของอารามในสมัยพุทธกาลมีปรากฏในพระวินัยปิฎก คือ พระราชดำริของพระเจ้าพิมพิสาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 4 ข้อ 59) ว่า “อุทยานเวฬุวันของเรานี้ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อีกทีกเว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำความลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น..”จากข้อความดังกล่าว พอจะทำให้ทราบว่า ลักษณะพื้นฐานทางกายภาพของวัดก็คือ มีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สดชื่นรื่นเริง ชุบชูมให้สงบ และสำคัญที่สุดคือ เป็นพื้นที่ทางธรรม ที่คอยขัดเกลากิเลสทั้งหยาบและละเอียด ทำให้ผู้คนได้หลุดพ้นจากความทุกข์ เข้าสู่มรรคาแห่งความสุขอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาเมืองไทย ทำให้วัดมีบทบาททางสังคม

ที่หลากหลายมากขึ้น คือ เป็นศูนย์กลางของชุมชน เช่น ด้านการศึกษา ด้านการสงเคราะห์ช่วยเหลือชุมชน เป็นสถานที่กระจายทรัพยากรทางสังคม เป็นสถานพยาบาล เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพ เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาท เป็นคลังพัสดุของส่วนรวม และเป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น บทบาทเหล่านี้ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาอย่างยาวนาน

จนกระทั่งประเทศไทยได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 (อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ, 2559, น. 17-25) มีแนวคิดในการพัฒนาความเป็นเมือง ตามอย่างประเทศอุตสาหกรรม ที่ให้ความสำคัญกับกระแสบริโภคนิยม ไม่เว้นแม้กระทั่งสถาบันศาสนาก็ถูกกระแสของแนวคิดใหม่ครอบงำทำให้มุ่งแต่การพัฒนาด้านวัตถุ มีการก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้นมากมายในทุกที่ ขณะเดียวกันก็ทำให้ธรรมชาติถูกทำลายลงไปเรื่อย ๆ ส่งผลกระทบทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และปัญหาสังคมอื่น ๆ มากมาย (อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ, 2560, น. 13) การพัฒนาความเป็นเมืองดังกล่าว ทำให้บทบาทของวัดถูกลดทอนลงจำกัดเฉพาะเรื่องศรัทธาและพฤติกรรมเท่านั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนค่อย ๆ ลดน้อยลง ทำให้สภาพของวัดหลายพื้นที่กลายเป็นสถานที่จอดรถบ้าง เป็นตลาดนัดบ้าง เป็นแหล่งจัดพิธีกรรมทางไสยศาสตร์บ้าง ผู้คนหันไปพึ่งพากราบไหว้อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ห่างไกลจากวัตถุประสงค์เดิมของการสร้างวัด ที่จะให้เป็นสถานที่พัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีสติปัญญา เข้าใจโลกและชีวิต เพื่อให้สามารถหลุดพ้นจากทุกข์ด้วยการพึ่งพาตนเอง ด้วยบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป และปัญหาเกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์เอง ทำให้วัดค่อย ๆ ห่างจากสังคมไปเรื่อย ๆ สภาพปัญหาหลาย ๆ ด้านทำให้วัดทั่วประเทศเกิดวิกฤติ ผู้คนเหินห่างจากแก่นพุทธธรรม เปื่อหน่วยต่อการเข้าวัด แม้แต่บุคลากรในพระพุทธศาสนาก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัด จากการสำรวจข้อมูลโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2563 ระบุ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2563) ว่า “จำนวนประชากรของพระภิกษุสามเณรลดอย่างต่อเนื่องทุกปีโดยเฉพาะวัดที่อยู่ตามชนบท ปัจจุบันเหลือพระภิกษุ จำนวน 215,871 รูป และสามเณร จำนวน 36,980 รูป รวมทั้งสิ้น 252,851 รูป”

ปัจจุบันมีโครงการที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของสถาบันอาศรมศิลป์ ชื่อโครงการวัดบันดาลใจ (สถาบันอาศรมศิลป์, 2565) เป็นโครงการที่เล็งเห็นความสำคัญของวัดที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางของชีวิตผู้คนในสังคมไทยตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงได้ร่วมกับภาคีเครือข่ายขับเคลื่อนโครงการพัฒนาวัดโดยการเริ่มต้นสร้างสภาพสภาพแวดล้อมที่เป็น “รมณียสถาน” ให้แก่วัด ให้เป็นอารามที่สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ มีสภาวะน่าอยู่ น่าสบาย เอื้อต่อการพักผ่อนสงบจิตใจ และเรียนรู้หลักธรรม (สำนักข่าวสร้างสุข, 2560) มีแนวคิดในการออกแบบวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ สร้างเสริมสุขภาพทางกาย จิตใจ และสภาวะทางสังคม 5 ประการ คือ 1) ลดภาวะวัดรื้อน คือเน้นในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 2) สบายอาราม คือเน้นให้เกิดการวางผังการจัดการพื้นที่สอดคล้องกับพื้นที่ธรรมชาติ 3) ธรรมตามสมัย คือมีการปรับประยุกต์กิจกรรมธรรมะให้ร่วมสมัยเพื่อให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ 4) เชิดชูมรดกทางวัฒนธรรม คือ

บูรณะปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม พลิกฟื้นกิจกรรมเก่าให้ถูกต้องร่วมสมัย 5) ปิดทองหลังวัด คือกิจกรรมจิตอาสา ร่วมกันทำความสะอาดพื้นที่ของวัด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2560) โดยมีเป้าหมายเพื่อฟื้นวัดและฟื้นศรัทธาของผู้คนที่มิต่อวัดอย่างยั่งยืน คือ การส่งเสริมกิจกรรมที่ดี การจัดการที่ดี และสื่อสารให้สังคมได้รับรู้ เพื่อให้บุคคลมีการปฏิบัติและเกิดการพัฒนาสุขภาพ ตลอดจนจัดการสิ่งแวดล้อมและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพเพื่อให้บรรลุการมีสุขภาพที่ดีทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ผลจากการดำเนินงานของโครงการ (สถาบันอาศรมศิลป์, 2565) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี มีวัดที่เข้าร่วมโครงการจำนวนมาก ทั้งยังช่วยกระตุ้นให้สังคมได้เล็งเห็นความสำคัญของการพลิกฟื้นวัดที่เหมาะสม และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในเรื่องการส่งเสริมสุขภาวะ จนทำให้เกิดกระแสตอบรับทางสังคมที่ดี ได้รับการสนับสนุนแนวความคิดและเป็นจุดเริ่มต้นให้หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น นำไปต่อยอดขยายผลสู่วัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ส่งผลทำให้มีวัดต่าง ๆ ที่สนใจสมัครเข้าร่วมโครงการกว่า 55 วัด (โครงการวัดบันดาลใจ, 2564) แต่ปัจจุบันเหลือวัดที่ทำงานต่อเนื่อง จำนวน 29 วัด แบ่งประเภทเป็น วัดกรณีศึกษา จำนวน 24 วัด และวัดศูนย์การเรียนรู้ จำนวน 5 วัด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน โดยเฉพาะวัดกรณีศึกษาที่ได้ดำเนินการร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ เขตจังหวัดภาคเหนือ ซึ่งมีจำนวน 3 วัด คือ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และ วัดบุญชุม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ว่ามีปัจจัยอะไรที่เป็นเหตุทำให้นาวัดเข้าโครงการวัดบันดาลใจ มีกระบวนการการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะอย่างไร มีปัญหาอุปสรรค หรือมีแนวคิดในการบริหารจัดการอย่างไร และประสบผลสำเร็จในการดำเนินการตามกระบวนการมากน้อยเพียงไร ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้จะใช้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวัดในปัจจุบันให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนไปได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้สถาบันศาสนาได้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบร่มเย็นยิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทของวัดในโครงการวัดบันดาลใจ
2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ทั้งขอบเขตด้านเนื้อหา ด้านเอกสาร ด้านพื้นที่และประชากรผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาบริบทของวัดในพระพุทธศาสนา แนวคิดสุขภาวะในพระพุทธศาสนา และหลักการที่เอื้อต่อการเสริมสร้างสุขภาวะ เช่น หลักสัปปายะ 7, หลักภavana 4

2) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น แนวคิดวัดบันดาลใจ แนวคิดกิจกรรม 5 ส. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดศูนย์เรียนรู้ชุมชน และงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของวัดในโครงการวัดบันดาลใจ เช่น ประวัติความเป็นมา สภาพแวดล้อม บริบท การวางแผนผัง ปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้วัดเข้าไปสู่โครงการวัดบันดาลใจ เพื่อการพัฒนาพื้นที่วัด

4) ศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน โดยมีขอบเขตในการศึกษา 5 ด้าน คือ (1) ด้านกายภาพ (2) ด้านกิจกรรม (3) ด้านการส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด (4) ด้านการมีส่วนร่วม (5) ด้านการพัฒนาบุคลากร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

5) ศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน เพื่อหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดที่เหมาะสม เป็นประโยชน์ และร่วมสมัย สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

1.2 ขอบเขตด้านเอกสาร

1) ข้อมูลปฐมภูมิ ศึกษาจากพระไตรปิฎก โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก 45 เล่ม โดยใช้พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีและภาษาไทย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบกับบรรณกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์วิสุทธิมรรค และผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า อรรถกถาฉบับแปลภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2) ข้อมูลทุติยภูมิ คือ ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ตำรา เอกสารงานวิจัย รายงานวิจัย บทความ หรือแหล่งข้อมูลออนไลน์ต่าง ๆ เช่น พื้นที่วัดบันดาลใจในวิกฤตจิตวิญญาณเมือง เป็นต้น และหนังสือตำราพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากรผู้ให้ข้อมูล

1) ด้านพื้นที่ เลือกวัดในโครงการวัดบันดาลใจในเขตภาคเหนือที่มีความสำคัญ มีบทบาทในการพัฒนาสังคม ในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาด้านการเรียนรู้ การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาด้านจิตใจ การให้บริการสังคม โดยได้คัดเลือกวัดกรณีศึกษา 3 กลุ่มเป้าหมาย คือ วัดที่อยู่ในเมือง จำนวน 1 วัด คือ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดที่อยู่ชานเมือง จำนวน 1 วัด คือ วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดที่อยู่ในชนบท จำนวน 1 วัด คือ วัดบุญชุม อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา รวมทั้งหมด 3 วัด

2) ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เลือกบุคลากรภายในวัด คือ เจ้าอาวาส พระสงฆ์ไวยาวัจกร/ผู้ประสานงาน กรรมการวัด/ผู้ประสานงาน วัดละ 4 คน รวม 12 คน บุคคลที่อาศัยในชุมชนรอบวัด/พุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญ วัดละ 2 คน รวม 6 คน ภาชีเครือข่าย 1 คน และจิตอาสา 1 คน รวม 6 คน รวมประชากรผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน 24 คน

3) ด้านประชากรผู้ทรงคุณวุฒิ โดยคัดเลือกบุคคลที่สังคมยอมรับว่า มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ศึกษา โดยในการวิจัยนี้มีผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ซึ่งสามารถจะให้ข้อมูลทั้งในด้านศาสนาโดยเฉพาะเรื่องของวัดและสถาบันสงฆ์, การบริหารจัดการวัด, การพัฒนาวัด เป็นต้น และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาสภาพแวดล้อม การออกแบบ การวางผังสิ่งก่อสร้าง งานด้านสถาปัตยกรรม และการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย เป็นต้น ซึ่งแต่ละมิติล้วนมีส่วนสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน โดยในงานวิจัยนี้ได้คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 รูป/คน ประกอบด้วย (1) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 คน (2) นักวิชาการโครงการวัดบันดาลใจ จำนวน 1 คน (3) ภาชีเครือข่ายโครงการวัดบันดาลใจ สถาบันอาศรมศิลป์ จำนวน 1 คน (4) สถาปนิก จำนวน 1 คน (5) นักจัดกิจกรรม หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ จำนวน 1 คน (6) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมล้านนา จำนวน 1 คน

2. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

2.1 ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี ได้แก่ การศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา เอกสาร หรืออื่น ๆ โดยเฉพาะบริบทของวัดในพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับสุขภาวะในพระพุทธศาสนา แนวคิดวัดบันดาลใจ แนวคิดกิจกรรม 5ส. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดศูนย์เรียนรู้ชุมชน และเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างเครื่องมือวิจัย

2.2 ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม โดยสำรวจ สันทนา สังเกต และบันทึกข้อมูลเบื้องต้นเอง เกี่ยวกับวัดในโครงการวัดบันดาลใจ ว่ามีบริบทอย่างไร มีสภาพปัญหาอุปสรรคอย่างไร มีปัจจัยอะไรที่ผลักดันให้เข้าร่วมโครงการ มีการดำเนินการพัฒนาเป็นอย่างไร โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่วัด 5 ด้าน คือ 1) ด้านกายภาพ 2) ด้านกิจกรรม 3) ด้านการส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด 4) ด้านการมีส่วนร่วม 5) ด้านการพัฒนาบุคลากร

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย โดยคัดเลือกวัดที่อยู่ในโครงการวัดบันดาลใจ เขตจังหวัดภาคเหนือ กรณีศึกษา 3 วัด/กลุ่ม คือ 1) วัดที่อยู่ในเมือง จำนวน 1 วัด ได้แก่ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2) วัดที่อยู่ชานเมือง จำนวน 1 วัด ได้แก่ วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 3) วัดที่อยู่ในชนบท จำนวน 1 วัด ได้แก่ วัดบุญชุม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามวัตถุประสงค์ของขั้นตอนการวิจัย เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 24 รูป/คน 2) ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 รูป/คน รวมเป็น 31 รูป/คน เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา คือ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) 2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) 3) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

2.3 ขั้นตอนที่ 3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน

2.4 ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลการศึกษาวิจัยโดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ แบบบันทึกข้อมูลด้วยตนเอง และการสนทนากลุ่ม แล้วนำมาตีความ แปรความ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Content Analysis) ตามหลักอุปนัยวิธี เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชนและสังคม 5 ด้าน คือ 1) ด้านกายภาพ 2) ด้านกิจกรรม 3) ด้านการส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด 4) ด้านการมีส่วนร่วม 5) ด้านการพัฒนาบุคลากร

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาบริบทของวัดในโครงการวัดบันดาลใจ ผลการวิจัยพบว่า บริบทของวัดในโครงการวัดบันดาลใจ ได้แก่ วัดที่อยู่ในเมืองและชนเมือง พบว่า เป็นวัดที่สถาปนาขึ้นโดยกษัตริย์ มีรูปแบบการสร้างวัดที่ดี เนื่องจากมีบุคลากรที่มีองค์ความรู้ด้านการช่างและความรู้ด้านพระพุทธศาสนา เรื่องการวางผังแม่บทถือคติจักรวาล มีพื้นที่การใช้งานชัดเจน โดยเฉพาะเขตพุทธาวาส ซึ่งมีเจดีย์ วิหาร อุโบสถ เป็นต้น แต่เขตสังฆาวาสและเขตบริการสาธารณะ พบว่า ยังมีการจัดสรรพื้นที่ไม่ค่อยเป็นสัดส่วน ไม่เป็นระเบียบ ส่วนใหญ่สร้างตามแนวคิดความเห็นของเจ้าอาวาสหรือกรรมการ ซึ่งภายหลังก็พบว่ามีปัญหา คือ เสนาสนะที่สร้างกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ไม่ได้มีพื้นที่ชัดเจน ส่วนวัดที่อยู่ในชนบท พบว่า พื้นที่ของวัดไม่ได้มีการแบ่งเขตการใช้งานที่ชัดเจน เนื่องจากขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในงานก่อสร้างและองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดปัญหาการใช้งานที่ไม่เหมาะสมและไม่เอื้อต่อวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่จะประพฤติตามพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้อง

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า วัดในโครงการวัดบันดาลใจ ได้แก่

2.1 วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ โดยมีกระบวนการพัฒนา 5 ประการ ได้แก่ 1) กายภาพ ประกอบด้วย การพัฒนาภูมิทัศน์ คือ วัดได้เพิ่มพื้นที่สีเขียว สร้างความร่มรื่นในเขตพุทธาวาส การวางผังแม่บท คือ วัดได้กำหนดแผนพัฒนาผังแม่บทพื้นที่การใช้งานให้สมประโยชน์ แก้ไขปัญหาเรื่องการใช้งาน การพัฒนาพื้นที่วัด (การ

ก่อสร้างอาคาร เสนาสนะ) คือ การกำหนดแผนรื้อถอนเสนาสนะกุฏิสงฆ์ การขยายลานพระเจดีย์ การสร้างแกนทางเดิน การปรับสถานที่จอดรถ การจัดการ/ระบบ คือ การวางแผนจัดระบบทางเดินและทางรถ ลดปัญหาการใช้งานที่สับสนและความปลอดภัย 2) กิจกรรม คือ สิ่งที่ได้ร่วมกันวางแผน ระหว่างวัด ชุมชน เครือข่าย โดยหลัก ๆ ที่ดำเนินการ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) กิจกรรมที่วัดทำประจำ ได้แก่ กิจกรรมวันธัมมัสสวะ กิจกรรมทำวัตรเช้าเย็น กิจกรรมวันอาทิตย์ กิจกรรมเนื่องในประเพณีสำคัญ เช่น ตักบาตรดอกไม้อุทิศบูชาพระพุทธรูปสำคัญ การอัญเชิญพระพุทธรูปออกให้สรงน้ำ เป็นต้น (2) กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ และหอจดหมายเหตุพุทธทาส กรุงเทพมหานคร คือ กิจกรรมจริยศิลป์ 3) การส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด คือ วัดได้ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ความรู้ ผ่านสื่อพิมพ์ โบชัวร์ หนังสือ และสื่อออนไลน์ เช่น Facebook Line เป็นต้น 4) การมีส่วนร่วม คือ วัดได้สร้างการมีส่วนร่วมด้วยการจัดกิจกรรม เช่น กิจกรรมที่วัดทำประจำ 5) การพัฒนาบุคลากร คือ วัดได้ส่งเสริม สนับสนุนด้านการศึกษา การอบรมความรู้เฉพาะด้านแก่บุคลากรที่ทำงานในวัด และการปลูกฝังด้วยวิธีการพูดคุย สั่งสอน ให้เห็นคุณค่าของวัดและการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมเพื่อสร้างศรัทธา รักษา ศรัทธา ในการทำความดี

2.2 วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ โดยมีกระบวนการพัฒนา 5 ประการ ได้แก่ 1) กายภาพ ประกอบด้วย การพัฒนาภูมิทัศน์ คือ วัดได้พยายามรักษาจุดเด่น ฐานทุนเดิม คือ ป่าไม้ ธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์ การวางผังแม่บท คือ วัดได้วางผังแม่บท จัดสรรพื้นที่การใช้งานให้เหมาะสมสอดคล้องกับฐานทุนที่มีอยู่ การพัฒนาพื้นที่วัด (การก่อสร้างอาคาร เสนาสนะ) คือ การสร้างที่จอดรถ การสร้างป้ายแนะนำสถานที่ป้ายบอกทาง สร้างลานธรรมเจ้าขึ้นเพื่อรองรับการจัดกิจกรรม ปรับปรุงหอสมุดธรรมโฆษณ การจัดการ/ระบบ คือ วัดได้ทดลองปรับทางสัญจร สร้างประตู วางระบบที่จอดรถ ส่งเสริมการเดินเท้าให้คนได้สัมผัสธรรมชาติ 2) กิจกรรม คือ สิ่งที่ได้ร่วมกันวางแผน ระหว่างวัด ชุมชน เครือข่าย โดยหลัก ๆ ที่ดำเนินการ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) กิจกรรมที่วัดทำประจำ ได้แก่ กิจกรรมวันธัมมัสสวะ กิจกรรมประเพณี เช่น ประเพณีชิงเปรต กิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรม การอุปสมบทพระ กิจกรรมสอนกรรมฐาน (2) กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ และหอจดหมายเหตุพุทธทาส กรุงเทพมหานคร ได้แก่ กิจกรรมตักบาตรเดือนเกิด กิจกรรมเพลินธรรมนำชม กิจกรรมสัปปายะ กิจกรรมดูหนังหาแก่นธรรม กิจกรรมจริยศิลป์ 3) การส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด คือ ได้ดำเนินการผ่านการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้คนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ สิ่งที่มีคุณค่าในวัด และได้ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น หนังสือวารสารชาวพุทธ เว็บไซต์ Facebook Line YouTube เป็นต้น 4) การมีส่วนร่วม คือ ได้สร้างการมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมของวัดและกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ 5) การพัฒนาบุคลากร คือ ได้ดำเนินการ 2 ส่วน คือ ระดับโครงการ ได้แก่ พาไปศึกษาดูงาน จัดอบรมหลักสูตรการทำงาน และระดับวัดคือ การส่งเสริมสนับสนุนในการศึกษาและการทำงาน

2.3 วัดบุญชุม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ได้ดำเนินการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชนร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ โดยมีกระบวนการพัฒนา 5 ประการ ได้แก่ 1) กายภาพ ประกอบด้วย การพัฒนาภูมิทัศน์ คือ วัดได้เพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยการนำต้นข่อยมาปลูกตกแต่งรอบบริเวณวิหาร และการปลูกต้นไม้ตามบัญชีพืชพันธุ์เพื่อสร้างความร่มรื่นในเขตพุทธาวาส, การวางผังแม่บท คือ วัดได้กำหนดและจัดสรรพื้นที่การใช้งานออกเป็น 3 ส่วน คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตบริการสาธารณะ, การพัฒนาพื้นที่วัด (การก่อสร้างอาคารเสนาสนะ) คือ การรื้อกำแพงเก่าและศาลาบาตร การสร้างกำแพงหิน การบูรณะอุโบสถ การปรับปรุงอาคารเฉลิมพระเกียรติ การสร้างลานธรรม, การจัดการ/ระบบ คือ การกำหนดที่จอดรถ การส่งเสริมการเดินทางภายในวัด การจัดระบบทางเดินและทางรถ 2) กิจกรรม คือ สิ่งที่ได้ร่วมกันวางแผน ระหว่างวัด ชุมชน เครือข่าย โดยหลัก ๆ ที่ดำเนินการ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) กิจกรรมที่วัดทำประจำ ได้แก่ กิจกรรมประเพณี กิจกรรมการเผยแพร่ธรรมต่าง ๆ กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา (2) กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ และหอจดหมายเหตุพุทธทาส กรุงเทพมหานคร คือ กิจกรรมหมุนล้อธรรม นำแสงสว่างสู่ชุมชน กิจกรรมของโรงเรียนพุทธศาสตร์วัดบุญชุม กิจกรรมผ้าป่าต้นไม้ 3) การส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด คือ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ การสร้างพื้นที่สำหรับเผยแพร่องค์ความรู้ การจัดนิทรรศการปัจจุบันอยู่ในระหว่างดำเนินการ 4) การมีส่วนร่วม คือ สร้างด้วยการเปิดโรงเรียนพุทธศาสตร์วัดบุญชุม ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ 5) การพัฒนาบุคลากร คือ การส่งเสริม สนับสนุนการศึกษาเล่าเรียน การมอบหมายหน้าที่ในชุมชน การปลูกฝังจิตสำนึกในการสร้างความดี

3. วัดอุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า วัดต้องมีแนวทางในการพัฒนาพื้นที่วัด 5 ด้าน ดังนี้

3.1 ด้านกายภาพ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม ด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาภูมิทัศน์ การวางผังแม่บท การก่อสร้างอาคารเสนาสนะ การจัดการ/ระบบ มีผลการสรุปดังนี้ 1) ภูมิทัศน์ คือ การพัฒนาสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ของวัดควรมีเป้าหมายเพื่อให้เป็นสัปปายะสถาน โดยมีองค์ประกอบคือ (1) สร้างความร่มรื่น (2) เน้นความสะอาด เป็นระเบียบ (3) มีความปลอดภัย (4) งดการก่อสร้างเสนาสนะที่ไม่จำเป็น (5) ต้องสงบเงียบ (6) เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน (7) ต้องเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (8) ควรแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วนชัดเจน คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์หรือเขตบริการสาธารณะ 2) การวางผังแม่บท มีองค์ประกอบคือ (1) ต้องคำนึงถึงบริบทของวัด (2) กำหนดจุดประสงค์ที่ชัดเจน (3) พึงความเห็นของชุมชน (4) รวบรวมข้อมูลก่อนออกแบบ (5) ศึกษาโครงการวัดบันดาลใจ (6) วางแผนงบประมาณให้เพียงพอ และต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญคือ สิ่งปลูกสร้างต้องมีความเรียบง่ายและจำเป็น คือ ประโยชน์สูง ประหยัดสุด นอกจากนั้นต้องให้ชุมชนยอมรับและมองเห็นเป้าหมายของการพัฒนาวัด โดยคำนึงถึงความงาม และการแบ่งพื้นที่ใช้สอยอย่างชัดเจน 3) การก่อสร้างเสนาสนะ ควรคำนึงถึงความเป็นระบบระเบียบ สามารถรองรับกิจกรรมการใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เข้ากับบริบทของสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ มีการจัด Zoning และคำนึงถึงความ

พอดีกับการใช้งาน นอกจากนั้นสิ่งสำคัญคือ ควรสร้างหรือออกแบบให้สอดคล้องกับหลักพระวินัย

4) การจัดการ/ระบบ ต้องอาศัยการวางแผนและวิสัยทัศน์ของผู้นำ และองค์ความรู้ ตลอดถึงประสบการณ์ จากการระดมสมองจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมาร่วมกันตัดสินใจร่วมกันวางแผน และสิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือการจัดระบบการใช้งานให้ตอบโจทย์กิจกรรมหรือการใช้งาน นอกจากนั้นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ มาตรฐานและระบบการป้องกันภัย เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้น

3.2 ด้านกิจกรรม คือ กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดควรมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับต้นทุนเดิมของวัด และเกิดจากการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ระหว่างวัดกับชุมชน โดยหลัก ๆ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) กิจกรรมที่วัดทำประจำ ได้แก่ กิจกรรมประเพณี กิจกรรมการเผยแพร่ธรรมต่าง ๆ กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสอนกรรมฐาน 2) กิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกับโครงการวัดบันดาลใจ และหอจดหมายเหตุพุทธทาส กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นการนำเอาทักษะของพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ และบริบทต้นทุนที่วัดมี มาตั้งเป็นโจทย์ร่วมกันวางแผนออกแบบกิจกรรมให้ตอบโจทย์สังคมสมัยใหม่ ให้มีความสมสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิตในยุคสมัยใหม่ ซึ่งมีการปรับปรุงแบบ คือ (1) ปรับเวลาในการทำกิจกรรมให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม (2) ปรับรูปแบบกิจกรรมการให้ความรู้ เช่น การเทศนา การบรรยาย ทั้งเนื้อหาสาระเทคนิค เป็นต้น 3) จัดกิจกรรมให้เป็นที่น่าสนใจของชาวบ้าน 4) จัดกิจกรรมโดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่คนรุ่นใหม่ โดยมีแนวทางคือ การใช้เครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเผยแพร่ให้มีความน่าสนใจ ดึงดูดใจ สนใจ ปรับรูปแบบการเทศน์โดยสอดแทรกสิ่งที่คนรุ่นใหม่สนใจ เหตุการณ์ปัจจุบัน เพื่อจูงใจในการนำเข้าสู่ธรรมะ

3.3 ด้านการส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าต้นทุนเดิมของวัด คือ การส่งเสริมสิ่งที่มีคุณค่าอันเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา คือ 1) ทำป้ายประชาสัมพันธ์ ทำโบชัวร์ หรือการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ 2) มีพระที่ทำหน้าที่เหมือนมัคคุเทศก์คอยให้ความรู้ ให้คำแนะนำ โดยที่พระต้องมีความรู้ความสามารถ ทั้งในแง่ของวิชาการ ธรรมะ หรือการสื่อสารอย่างดี นำเสนอให้เหมาะสม ไม่น่าเบื่อ นอกจากนั้นควรมีบรรยากาศของการส่งเสริมการเรียนรู้ คือ (1) นำเทคโนโลยีมาใช้ ร่วมกับการสร้างพิพิธภัณฑ์ที่มีเทคโนโลยี เพื่อให้มรดกทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น (2) สร้างบรรยากาศของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ ให้เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

3.4 ด้านการมีส่วนร่วม คือ การปลูกฝังให้คนในสังคม ชุมชน หมู่บ้าน หน่วยงานต่าง ๆ มีจิตสำนึกที่ดีในการพัฒนาพื้นที่วัด จะต้องปลูกฝังโดยการสร้างจิตสำนึกให้มีความรัก ต้นทุน การส่งเสริมให้คนในสังคม ชุมชน หมู่บ้าน หน่วยงานต่าง ๆ หรือจิตอาสา เข้ามามีส่วนในการพัฒนาพื้นที่วัด มีวิธีการคือ 1) การส่งเสริมโดยการใช้กิจกรรม 2) กระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา คือการสร้างความรู้สึกรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ให้เขารู้สึกว่าเป็นของเรา วัดของเรา ถ้าได้รู้สึกอย่างนี้จะเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการพัฒนา 3) ต้องสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกัน 4) การส่งเสริมให้ได้ศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ให้เห็นคุณค่าเพื่อการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความรักและการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืน

5) ให้ประโยชน์แก่ชุมชน เช่น ช่วยเหลือ ให้ความรู้ แบ่งปันสิ่งของ หรือสนับสนุนให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความไม่ลำบาก ท้ายที่สุดชุมชนก็จะเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ของวัด

3.5 ด้านการพัฒนาบุคลากร คือ การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัดให้เป็นวัดบันดาลใจ ต้องพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับวัด คือ บุคลากรภายในวัด เช่น พระสงฆ์ สามเณร เป็นต้น บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับวัด เช่น ชุมชน เครือข่าย เป็นต้น มีข้อสรุป ดังนี้ 1) พัฒนาบุคลากรในวัด คือ พัฒนาให้มีความสามารถตามความถนัด เช่น ด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ด้านวิปัสสนากรรมฐาน ด้านการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารพุทธธรรม โดยส่งเสริมสนับสนุนให้ได้ศึกษาในระบบการศึกษา รวมถึงการจัดส่งไปอบรมตามโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ คือ (1) ความสามารถในการเผยแผ่ เช่น การสื่อสาร การถ่ายทอด การใช้เครื่องมือในการเผยแผ่ (2) บุคลิกภาพ ให้มีศีลาจารวัตรดีงามน่ากราบไหว้เป็นที่ชื่นใจของผู้พบเห็น (3) ภูมิรู้ภูมิธรรม โดยเฉพาะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า บริยัติ ให้มีความลึกซึ้ง 2) พัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับวัด เช่น ชุมชน ภาศึเครือข่าย เป็นต้น โดยมีการอบรมให้ความรู้ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาวัดพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลโดยใช้แนวคิดวัดในพระพุทธศาสนา แนวคิดสุขภาวะในพระพุทธศาสนา แนวคิดวัดบันดาลใจ แนวคิด 5 ส. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดศูนย์เรียนรู้ชุมชน รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บริบทของวัดในโครงการวัดบันดาลใจพบว่า วัดที่อยู่ในเมือง ชานเมือง และชนบท มีปัญหาเรื่องการจัดสรรพื้นที่การใช้งานที่ไม่ชัดเจนเหมือนกันโดยเฉพาะส่วนที่เป็นเขตสังฆาวาส และเขตบริการสาธารณะ ทำให้เกิดปัญหา คือ สิ่งที่สร้างไปแล้วกระจกระบายอยู่ทั่วไป ไม่ได้มีพื้นที่ที่ชัดเจน เมื่อจะปรับเปลี่ยนก็ไม่สามารถทำได้ทันทีทันใด เพราะมีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ และการใช้งานหนักของวัดที่มีกิจกรรมทุกวัน นอกจากนั้น เสนาสนะที่สร้างยังบดบังทัศนียภาพของปูชนียสถานสำคัญซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัด โดยเฉพาะพระเจดีย์และพระวิหาร จากการศึกษาพบว่า การสร้างเสนาสนะส่วนใหญ่สร้างตามแนวคิดของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน โดยคำนึงถึงความพร้อมของพื้นที่เป็นหลัก ตรงไหนว่างก็จะสร้างตรงนั้น และมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทำให้เกิดปัญหาการใช้งานที่เหมาะสมและเอื้อต่อวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่จะประพฤติตามพระวินัย ที่ถูกต้อง การสร้างเสนาสนะบางอย่างผิดหลักพระธรรมวินัย ซึ่งชาวบ้านเองก็ไม่มีความรู้ความเข้าใจจึงต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีความเข้าใจไปอธิบายเหตุผล และสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ชาวบ้าน จึงสามารถนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาได้ โดยที่ต้องมีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สอดคล้องกับ งานวิจัยของ (นรณ กุลผาย, 2561) ที่พบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน คือ การให้ความรู้ การจัดการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ การดำเนินการ และการพัฒนา นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับ แนวคิดของ (โครงการวัดบันดาลใจ, 2564) ที่กล่าวว่า การพัฒนาวัด

เป็นการแก้ไขปัญหาคือหอของวัดที่มีอยู่ และพัฒนาพื้นที่ของวัดให้เป็นพื้นที่แห่งชีวิตและจิตวิญญาณ ที่สำคัญคือตอบโจทย์ชีวิตคนเมือง โดยมีแนวคิดและกระบวนการคือ การจัดทำผังแม่บทและมีแผนพัฒนากายภาพและสิ่งแวดล้อมของวัดอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่และอาคารอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สามารถรองรับกิจกรรมของวัดได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ควบคู่ไปกับการออกแบบบริหารจัดการที่เหมาะสมกับบริบทวัดนั้น ๆ ตามแนวคิดธรมณีสถานเพื่อการศึกษาและปฏิบัติ พัฒนาสุขภาวะกาย จิตใจ และปัญญา เป็นพื้นที่การเรียนรู้วิถีศิลปวัฒนธรรมชุมชนอย่างสร้างสรรค์และทันสมัยโดยมีหลักการทำงานเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดองค์ประกอบที่สำคัญของการเป็น "วัดบันดาลใจ" ได้แก่ สถานที่ที่เป็นธรมณีสถาน ศูนย์การเรียนรู้ และกิจกรรมสมสมัย และการพัฒนาทางกายภาพนั้น ยังคงยึดหลักพระธรรมวินัย ตอบโจทย์การเป็นวัดที่มีบทบาทหลักในการเผยแผ่ธรรมตามหลักพุทธศาสนา และการสงเคราะห์สังคมในมิติต่าง ๆ

2. กระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชนพบว่า การพัฒนาพื้นที่วัดในโครงการวัดบันดาลใจ ทั้ง 3 วัด คือ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม และวัดบุญชุม ที่มีความโดดเด่นด้านการพัฒนาแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะบริบทของพื้นที่ ฐานทุนที่มีอยู่ และปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนาวัดประสบผลสำเร็จ คือ ต้นทุนบุคคลโดยเฉพาะบุคลากรผู้นำของวัด เช่น เจ้าอาวาส หรือผู้ประสานงาน ดำเนินการพัฒนา สอดคล้องกับ งานวิจัยของ (อรศรี งามวิทย์พงศ์ และคณะ, 2560, น. 83-98) ที่กล่าวว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาวัดประสบความสำเร็จ คือ ต้องประกอบด้วยทุน 2 ประการ ได้แก่ 1) ทุนบุคคล ได้แก่ พระสงฆ์ ซึ่งเป็นกลไกขับเคลื่อนการฟื้นฟูวัด เพราะพระสงฆ์เป็นปัจจัยเริ่มต้นของการสร้างความเลื่อมใสศรัทธา ก่อให้เกิดการระดมทุนอื่น ๆ ตามมา นอกจากนั้นทุนบุคคลส่วนที่สองก็คือ คฤหัสถ์ที่มีความเข้มแข็ง มีภูมิรู้ภูมิธรรม มีศรัทธา ก็เป็นกำลังขับเคลื่อนสำคัญ และทุนบุคคลส่วนที่สามคือ จิตอาสา เครือข่าย ภาคี กลุ่มใหม่ต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่จะช่วยขับเคลื่อนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน 2) ทุนสังคม คือ ทุนที่มีอยู่ในวัดหรือชุมชน เช่น แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา องค์ความรู้ท้องถิ่นต่าง ๆ ที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งสามารถที่จะบริหารจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ

3. แนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชน พบว่า วัดต้องพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้สวยงาม สงบ และร่มรื่น เป็นสัปปายะสถาน เพื่อเอื้อต่อการศึกษาศาสนา และฝึกปฏิบัติธรรม ซึ่งความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสถานที่ สิ่งก่อสร้างตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ต้องได้รับการดูแลอย่างสม่ำเสมอ การป้องกันความอึกทึกครึกโครมก็เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง รวมทั้งควรจัดการก่อสร้างอาคารสถานที่ที่เกิณจำเป็น ทั้งนี้เพราะการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อให้ผู้เข้ามาใช้ประโยชน์เกิดความพร้อมในการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาได้ดี สอดคล้องกับ แนวคิดการพัฒนาวัดตามหลักสัปปายะ 7 (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559, น. 436) ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต เกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี โดยเฉพาะที่อยู่ ที่พัก ที่อาศัย หรือเสนาสนะ

ไม่พฤษภาคม จอแจ เป็นสัดส่วน สะอาด ปลอดภัย เช่นเดียวกับแนวคิดกิจกรรม 5 ส. (อนุวรรตน์ ศิลารื่องอำไพ, 2556) คือ สะสาง สะดวก สะอาด สร้างมาตรฐาน และสร้างวินัย เป็นกระบวนการในการจัดสถานที่อยู่อาศัยให้เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพของการปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับงานการศึกษาของ (นริวัลค์ ธรรมนิมิต โชค, 2550) ที่ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของวัดที่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่กล่าวว่า วัดที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะต้องมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ 1) ด้านนโยบาย ต้องมีนโยบายที่มุ่งปรับปรุงสถานที่จัดกิจกรรมให้เหมาะสมเอื้อต่อการพัฒนาด้านศิลปสมาธิ ปัญญา มีแผนในการจัดกิจกรรมประจำปี 2) ด้านคุณลักษณะของพระภิกษุสามเณร จะต้องเป็นบุคคลตัวอย่างในการฝึกฝนพัฒนาความดี มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม มีทักษะในการจัดกิจกรรม การสอน 3) ด้านสถานที่ควรร่มรื่น สะอาด สงบ และมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องสุขา มีสถานที่แลกเปลี่ยนความรู้ เช่น ลานหินโค้ง ห้องสมุด 4) ด้านกิจกรรมควรเน้นกิจกรรมเจริญวิปัสสนา เพื่อส่งเสริมปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดอารามในสมัยพุทธกาล (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), 2558, น. 102) ที่เป็นสถานที่ซึ่งทำให้ผู้มาถึงมีความยินดีพอใจ เกิดความเย็นกายเย็นใจ สดชื่นรื่นรมย์ เป็นสปปายะสถานที่เหมาะแก่การหลีกเร้นเพื่อฝึกฝนพัฒนากายและใจ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่เงียบสงบ นอกจากนั้นอารามยังสะท้อนถึงลักษณะทางกายภาพที่สำคัญ คือ มีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ พรรณไม้ ดอกไม้ ผลไม้ และยังเป็นที่อยู่ของพวกสิ่งสาธาสัตว์มากมาย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

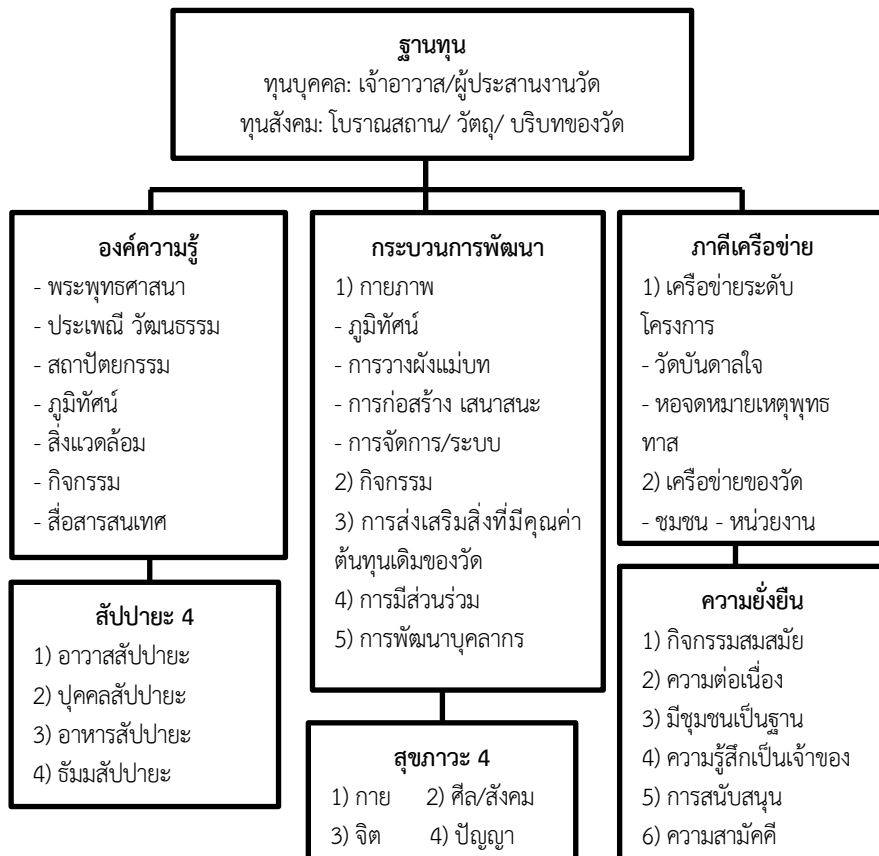
จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนาวัดประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วย

1. ทูณบุคคล ได้แก่ บุคลากรผู้นำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนา หากผู้นำมีความเข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความรู้ความสามารถ หรือมีการบริหารจัดการที่ดี สร้างเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างชุมชนได้ รวมถึงมีบุคลากรภายในวัดร่วมขับเคลื่อน ก็สามารถที่จะพลิกฟื้นให้วัดกลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้
2. ทูณสังคม ได้แก่ ฐานทุนที่วัดและชุมชนมี เช่น โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ถือเป็นฐานทุนสำคัญที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ เกิดการทำงานร่วมกัน เกิดการสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพากันระหว่าง วัด และชุมชนได้เป็นอย่างดี
3. เครือข่าย ได้แก่ 1) เครือข่ายระดับโครงการ คือ โครงการวัดบันดาลใจ สถาบันอาศรมศิลป์ ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านศิลปะ มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือให้คำปรึกษาเรื่องการฟื้นฟูวัดในส่วนกายภาพ ที่สนับสนุนบุคลากรมาช่วยออกแบบ วางแผนพัฒนา รวมถึงจัดหาหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ กรุงเทพมหานคร ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการฟื้นฟูกิจกรรมของวัดให้สมสมัย โดยคำนึงถึงบริบทและฐานทุนที่วัดมีอยู่ 2) เครือข่ายระดับวัด ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น จิตอาสา ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด

4. องค์ความรู้ที่ใช้ในการพัฒนาวัด ได้แก่ ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ สิ่งแวดล้อม กิจกรรม และสื่อสารสนเทศ ซึ่งความรู้เหล่านี้พบว่าป็นองค์ประกอบร่วมในการพัฒนาวัดที่สำคัญ

5. กระบวนการพัฒนา ได้แก่ รูปแบบหรือวิธีการพัฒนาพื้นที่วัด เพื่รองรับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดความเหมาะสม สมสมัย เป็นประโยชน์ ประกอบด้วย 1) ด้านกายภาพ ได้แก่ การพัฒนาภูมิทัศน์ การวางผังแม่บท การก่อสร้าง เสนาสนะ และการจัดการ/ระบบ 2) ด้านกิจกรรม ได้แก่ การจัดกิจกรรมที่สมสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิตของในยุคปัจจุบัน เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย 3) การสื่อสาร ได้แก่ การส่งเสริมสิ่งที่เป็นคุณค่าต้นทุนเดิมของวัดให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ 4) การมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดพื้นที่ให้ชุมชน ภาคีเครือข่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด 5) การพัฒนาบุคลากร ได้แก่ การพัฒนาทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ และแรงบันดาลใจในการทำงาน

6. เป้าหมายของการพัฒนา ได้แก่ การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เกิดสัปปายะ 4 อย่าง คือ ที่อยู่อาศัยสัปปายะ บุคคลสัปปายะ อาหารสัปปายะ ธรรมสัปปายะ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้เกิดสุขภาวะที่สมบูรณ์ 4 ด้าน คือ กาย สังคม จิต และปัญญา

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

สรุป

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของชุมชนของวัดต้นแบบ 3 แห่งพบว่า แต่ละแห่งมีความโดดเด่นแต่ละด้าน ดังนี้

1. วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พบว่า การพัฒนาที่มีความโดดเด่น คือ การพัฒนาด้านกายภาพ เพราะเป็นวัดที่มีฐานทุนเดิมดีอยู่แล้ว และมีรูปแบบการจัดวางแผนผังตามคติความเชื่อจักรวาลที่มีพระเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัด มีการพัฒนาด้านกายภาพที่ดี เป็นระบบระเบียบ มีการบริหารจัดการที่ดีตั้งแต่แรก ซึ่งสามารถเป็น 9 วัดนาร่องของโครงการในระยะแรก เพื่อให้วัดอื่น ๆ ได้นำแนวคิดไปพัฒนาเป็นแบบอย่าง วัดพระสิงห์วรมหาวิหารเมื่อเข้าร่วมโครงการแล้ว มีการพัฒนาด้านกายภาพโดยการปรับภูมิทัศน์ด้วยการเพิ่มพื้นที่สีเขียว คือการนำเอาต้นไม้มาปลูกเพิ่มเติม เพื่อสร้างความร่มรื่นให้แก่ผู้ที่ได้เข้ามาในวัดเพื่อสวดมนต์ ไหว้พระ หรือมาเที่ยว เป็นต้นให้เกิดความสบายใจ โดยต้นไม้ที่นำมาปลูกเพิ่มเติม นั้น ได้รับคำแนะนำจากคณะทำงานโครงการวัดบันดาลใจ มีการกำหนดรายชื่อ ประเภทของต้นไม้ ที่สามารถนำมาปลูกในวัดได้ และในขณะเดียวกันก็ได้นำเอาป้ายสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาติดต้นไม้เพื่อให้สร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรม นอกจากนั้นยังมีแผนปรับปรุงพัฒนาระบบการจราจร ปรับพื้นที่การใช้งานเสนาสนะ ภูมิสงฆ์ เป็น Zoning ให้ชัดเจน เพื่อให้สง่างาม สัมกับความเป็นวัดสำคัญคู่มืองเชียงใหม่ ผลลัพธ์จากการพัฒนาด้านกายภาพ ทำให้คนในชุมชนมีสุขภาวะทางด้านกาย สังคม จิต และปัญญา

2. วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม พบว่า การพัฒนาที่มีความโดดเด่น คือ การพัฒนาด้านกิจกรรม โดยเฉพาะการทำองค์ประกอบของพื้นที่วัดให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในการพัฒนาจิตวิญญาณได้อย่างสมสมัย ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมให้คนมาใช้ประโยชน์ในวัด เช่น กิจกรรมดูหนังหาแก่นธรรม กิจกรรมเพลินธรรมนำชม การปรับปรุงหอสมุดธรรมโฆษณ เป็นต้น ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมให้สมสมัย เข้ากับวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน การพัฒนากิจกรรมได้อาศัยทุนบุคคล คือ พระสงฆ์ผู้ประสานงานในวัด ภาศิเครือข่ายระดับโครงการ เช่น วัดบันดาลใจ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เครือข่ายของวัด เช่น กลุ่มศิลปะ ชุมชน หน่วยงาน เป็นต้นร่วมกันวางแผน ออกแบบ และดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมให้เกิดขึ้น ผลลัพธ์จากการจัดกิจกรรมและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นส่งผลทำให้คนในชุมชนมีสุขภาวะทางด้านกาย สังคม จิต และปัญญา

3. วัดบุญชุม พบว่า การพัฒนาที่มีความโดดเด่น คือ การพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยทางวัดได้จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสตร์ วัดบุญชุม ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านสุขภาวะที่สำคัญสำหรับชุมชน เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ทำให้ผู้สูงอายุได้มาพบปะ พูดคุยกัน มาแบ่งปันความรู้ความสามารถ ตลอดจนเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ทำให้ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพ ซึ่งจะสร้างรู้สึกภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของตนเอง ผู้อื่นและเป็นพื้นที่ที่สร้างกำลังใจ แรงบันดาลใจให้กับเพื่อนผู้สูงอายุด้วยกันอีกด้วย นอกจากนั้นกิจกรรมบางกิจกรรมเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น โครงการเพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมจิตอาสา ทำให้เกิดการสร้างสังคมที่ดีมีเมตตา กรุณาต่อกัน สร้างความสุขในสังคม ทั้งยังเป็นสิ่งที่สร้างความสมัคร

สมานสามัคคี ซึ่งเป็นการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง สร้างความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมระหว่างวัดกับชุมชน ทำให้ชุมชนกลายเป็นฐานทุนสำคัญในการพัฒนาวัดให้กลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชน ผลลัพธ์จากการจัดตั้งโรงเรียนทำให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ ส่งผลทำให้คนในชุมชนมีความเข้มแข็ง มีสุขภาวะทางด้านกาย สังคม จิต และปัญญาที่ดี เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนด้วยดี ซึ่งการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมได้อาศัยทุนบุคคล โดยเฉพาะ ผู้นำฝ่ายสงฆ์ ได้แก่ พระมหาวัฒนา ธมมานุสारी รักษาการเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสงฆ์รุ่นใหม่ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ คอยเชื่อมประสานระหว่างวัด ชุมชน เครือข่าย โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจและเป้าหมายแก่ชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาพื้นที่วัดทั้ง 3 แห่ง มีความโดดเด่นที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของวัด ฐานทุนเดิมที่วัดมีอยู่ รวมถึงประสบการณ์ ความรู้ หรือวิสัยทัศน์ของบุคลากรผู้นำ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาวศิเครือข่าย อย่างไรก็ตามการพัฒนาวัดทั้ง 3 แห่งแม้จะแตกต่างกันด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ แต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือต้องการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่พัฒนา กาย ศีล จิต และปัญญาของพุทธบริษัททั้ง 4 เพื่อจะให้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ตามหลักในทางพระพุทธศาสนาต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 การพัฒนาพื้นที่วัด ควรมีการร่วมมือกันระหว่างวัด ชุมชน และภาวศิเครือข่ายที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เช่น ด้านการออกแบบ ด้านการก่อสร้าง ด้านการจัดกิจกรรม ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ด้านการใช้เครื่องมือสื่อสารและเทคโนโลยี เข้ามาร่วมกันวางแผนพัฒนา

1.2 การพัฒนาวัดควรสอดคล้องกับนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการกำหนดรูปแบบการสร้างที่เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยและการจัดวางที่เหมาะสม โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดและวัฒนธรรมจังหวัด เข้ามาช่วยดูแลหรือให้คำปรึกษาในการพัฒนาวัด

1.3 การพัฒนาวัด อาจจะไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมโครงการวัดบันดาลใจ แต่สามารถไปศึกษาเรียนรู้กระบวนการต่าง ๆ หรืออาจจะมีโครงการศึกษาดูงานวัดที่เข้าร่วมโครงการวัดบันดาลใจ หรือวัดที่มีการพัฒนาดีเด่น เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะนำองค์ความรู้นั้นไปพัฒนาพื้นที่ของตนตามเอกลักษณ์ บริบททางวัฒนธรรมและพื้นที่ของตน

1.4 การสร้างความร่วมมือกับผู้นำชุมชน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนแนวคิด หรือมุมมองการพัฒนาวัดให้น่าสนใจ และเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างไกล พร้อมกับการวางแผนรับมือกับสิ่งที่เกิดขึ้นและความเปลี่ยนแปลงในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการพัฒนาพื้นที่วัดระหว่างองค์กรเอกชน คือ โครงการวัดบันดาลใจ กับ องค์กรของรัฐ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่ามีกระบวนการในการพัฒนาวัดอย่างไร

2.2 ควรศึกษากลยุทธ์ในการพัฒนาพื้นที่วัดที่เข้าร่วมโครงการวัดบันดาลใจระดับวัด ศูนย์การเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จและสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีต่อชุมชนอย่างยั่งยืน

แหล่งอ้างอิง

โครงการวัดบันดาลใจ. (2564). *ข้อเสนอกรอบการทำงานโครงการวัดบันดาลใจ* [เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์]. สถาบันอาศรมศิลป์.

นริวัลค์ ธรรมนิมิตโชค. (2550). *การศึกษารูปแบบของวัดที่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นายนรณ กุลผาย. (2561). *การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์พิจิตร*. วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี). (2558). *ศัพท์วิเคราะห* (พิมพ์ครั้งที่ 3). โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สถาบันอาศรมศิลป์. (2565). *โครงการวัดบันดาลใจ*. <https://www.arsomsilp.ac.th/watbundanjai>

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 30). สำนักพิมพ์พลีธัมม.

สำนักข่าวสร้างสุข. (2560, 23 กุมภาพันธ์). *เปิดต้นแบบ ‘วัดที่คนไทยอยากเห็น’*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. <https://www.thaihealth.or.th/?p=221810>

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2560, 6 มีนาคม). *‘สบายอาราม’ ปฏิวัติทัศนให้วัดดีต่อใจ*. <https://www.thaihealth.or.th/?p=240504>

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2563). *ข้อมูลพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา ปี 2561-2563*. https://www.onab.go.th/cms/s1/u213/ข้อมูลพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา_ปี_.pdf

อนูวรรตน์ ศิลาเรืองอำไพ. (2556). *คู่มือวัดสร้างสุข (5 ส. ภาคประชาชน)*. โครงการวัดสร้างสุข สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).

อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. (2559). *พื้นวัด คื่นเมือง*. สถาบันอาศรมศิลป์.

อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. (2560). *กลยุทธ์ พื้นวัด คื่นธรรม นำเมือง*. สถาบันอาศรมศิลป์.